

Ad fontes!

LX

Володимир Трохимович Поліщук (17.12.1953, с. Сердюківка, Смілянський р-н, Черкаська обл.) – літературознавець, критик, член Національних спілок письменників, журналістів, краєзнавців України. Доктор філологічних наук (2003), професор (2004), завідувач кафедри української літератури і компаративістики Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького з 1992 р., директор Черкаського наукового центру шевченкознавчих досліджень. Закінчив філологічний факультет Черкаського державного педагогічного інституту (1979), аспірантуру в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (1991). Автор близько 500 публікацій, у т. ч. книжок “Черкащина літературна”, “Література рідного краю в школах Черкащини”, “З літопису духовного єднання” (у співавт.), “Від Мономаха до Сквороди”, “Слава не вмире, не поляже...”, “Василь Захарченко”, “Повість про героїку і трагедію”, “Під прапором неба”, “Вінок лавровий, вінок терновий”, “Черкащина літературна”, “Зі студій над класиками”, “Новелістика Михайла Старицького”, “Повісті Михайла Старицького”, “Методологічні аспекти творчості Михайла Старицького”, “Художня проза Михайла Старицького”, “Про класиків, неокласиків і сучасників”, “Повернення і відкриття”, “Життєві шляхи родини Тулубів” (у співавт.), посібника-хрестоматії “Гілочка. Письменники Черкащини – дітям”, підручника “Література рідного краю”, навчального посібника “Література рідного краю. 5 клас” (у співавт.). Один з авторів “Історії української літератури ХХ століття: У 2 кн.”. Упорядник, автор передмов і видавець збірок творів Т. Осьмачки, О. Лана, А. Чужого, С. Бена, Ю. Гедзя, Д. Борзяка, О. Журливої, Май Дніпровича, М. Драй-Хмари, П. Филиповича (поезії й переклади; літературознавчі праці), Р. Троянker, О. Влизька, праць В. Доманицького (“З науково-творчої спадщини” у 2-х книгах, “Чистому серцем” – книга спогадів, “Словарик”, “Критичний розслід над текстом “Кобзаря” Шевченка”), збірок творів про В. Симоненка (“Про витязя слово. Рядки поетичної Симоненкіани”), І. Нечуя-Левицького (“Нечуй поетичний”); збірки “Чигрине, Чигрине” (до 500-річчя Чигирини); низки бібліографічних покажчиків. Організатор понад 40 наукових конференцій різного рівня. Відповідальний редактор періодичних фахових збірників “Вісник Черкаського університету”, “Літературознавство. Фольклористика. Культурологія”, “Шевченків світ” і понад 30 збірників праць наукових конференцій, проведених у Черкасах. Голова спеціалізованої вченої ради із захистів кандидатських дисертацій.

Лауреат обласної краєзнавчо-літературної премії ім. М. Максимовича (1997), Міжнародної української літературної премії ім. Д. Нитченка (2000), Міжнародної української премії ім. О. Гірника (2003), Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. І. С. Нечуя-Левицького (2004), літературно-мистецької премії ім. М. Старицького (2004), літературної премії “Благовіст” (2009), премії ім. І. Огієнка (2011).

Редакція щиро вітає ювіляра, зичить йому міцного здоров'я на шляху до нових звершень.

ДАВНЄ ПИСЬМЕНСТВО У СТУДІЯХ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО

Проаналізовано рецепцію Василем Доманицьким широкого кола питань давньої української літератури, відзначено особливості студіювання вченим означеної проблематики. Наголошено на його науковому об'єктивізмі, глибокому архіво- та джерелознавстві, на виразно проукраїнських світоглядних, історіософських позиціях в осмисленні різних літературних явищ, зокрема в царині давнього письменства. Акцентована належна компетентність ученого у сфері медієвістики, енциклопедичність знань, вартісність низки його публікацій саме в галузі давньої української літератури.

Ключові слова: Василь Доманицький, медієвістика, рецензування, бібліографічний огляд, архівознавство, текстологічна робота, "Киевская Старина", енциклопедичність, історіософія.

Volodymyr Polishchuk. The ancient literature in research works by Vasyl Domanytsky

The paper analyzes Vasyl Domanytsky's reception of the large scope of issues concerning ancient Ukrainian literature, as well as his research methods. The author emphasizes Domanytsky's scientific objectivism, his in-depth skill in handling archival sources, pro-Ukrainian worldview and historiosophic approach to different literary phenomena, particularly concerning ancient literature, as well as his outstanding familiarity with medieval history, encyclopedic knowledge and the highest value of his publications in the realm of ancient Ukrainian literature.

Key words: Vasyl Domanytsky, medieval studies, reviewing, bibliographic review, archival studies, textual research, "Kiyevskaya starina", encyclopedic knowledge, historiosophy.

Попри таке коротке життя, відведене долею Василеві Доманицькому (1877–1910), і попри те, що майже десять останніх – надзвичайно плідних – літ його буття під сонцем припали на нерівну боротьбу з невиліковною тоді хворобою – сухотами, цей молодий чоловік із феноменальною працездатністю й унікальними людськими рисами, про які теж сказано немало [див.: 22], устиг виявити справді енциклопедичні знання та обдаровання. Тільки в царині красеного письменства він зміг заявити про себе як літературознавець, фольклорист, текстолог, перекладач, прозаїк, публіцист, етнограф. Безсумнівно, найбільші заслуги Доманицького-літератора у сфері шевченкознавства. Саме він першим уклав Шевченків "Кобзар" на наукових основах, саме він проробив колосальну текстологічну роботу із Шевченковими творами (фундаментальна праця "Критичний розслід над текстом "Кобзаря" Шевченка", 1906 р.). Саме Доманицький, здійснивши значну науково-текстологічну роботу, фактично "реабілітував" Марка Вовчка як українську письменницю: "...Доманицький зробив іще одне велике літературне діло, – зазначав С. Єфремов, – добув і опублікував нові твори М. Марковички, за авторство якої обстоював із щиролицарським завзяттям" [22, 12].

А тим часом В. Доманицький був іще істориком, археологом, релігієзнавцем, правознавцем, редактором, видавцем, бібліотеко- й архівознавцем, діячем кооперативного руху, знавцем селянського життя й селянського труду... У всіх цих галузях він лишив талановиті праці, багато з яких зберігають свою науково-пізнавальну цінність і сьогодні.

Тож зовсім не дивно, що і в царині давнього українського письменства у В. Доманицького були напрацювання, і доволі цікаві. На цьому полі він активно контактував із галичанами, особливо з І. Франком, до студій якого у сфері давньої літератури був дуже уважний. Доманицький, мабуть, як ніхто інший у його часі, ретельно обсервував видавничу продукцію і в підросійській Україні, і в Галичині та на Буковині, і в столицях Російської імперії, і за західними "кресами". Бібліографічно-рецензійна справа була одною з найулюбленіших у нього, і найчастіше, певно, саме через це "вікно" він озирав обшири давньої літератури. Ще будучи студентом історико-філологічного факультету Київського

університету (1895–1900), де до навчання ставився вельми серйозно й де, цілком очевидно, отримував ґрунтовні знання із фахових дисциплін, Доманицький узявся “оживити” бібліографічно-хронікальні сторінки “Киевской Старини”, досягши тут неабияких успіхів. “Він тоді вже коректував “Киевскую Старину”, – згадував про той час С. Єфремов, – і з нас усіх був найбільш досвідченою в цій справі людиною... На лекціях в університеті я стрівав його з купою книжок під пахвами, на улиці – з папками коректур, газет (тоді він уже працював і для хроніки “Киевской Старини”). Часто можна було бачити, як, ждучи трамвая, він примоститься, бувало, десь на стовпчику й справляє свої коректи або перечитує газети, означуючи олівцем те, що треба було взяти для хроніки” [22, 20]. Саме в такому динамічному процесі визрівали й формувалися науково-аналітичні вміння Доманицького, зокрема в царині літературознавства і – вужче – давньої літератури. Василь Миколайович послідовно сповідував принципи наукового об’єктивізму, аргументованої фактологічної доказовості, порівняльної типології, зокрема міждисциплінарної, якщо така була можливою й доречною. За всього цього Доманицький був принциповим і послідовним *українським* ученим, на всі явища й події дивився і всі їх оцінював поглядом українця. З названих науково-світоглядних імперативів і проросли його енциклопедизм і його історіософія. У сенсі аналізованої нами проблематики все це не зайве зауважити.

Саме в бібліографічно-рецензійних публікаціях Доманицький розпочав свої уваги й оцінки явищ давньої літератури. На сторінках “Киевской Старини” він доволі часто вміщував рецензійні огляди різних видань, найчастіше ж – томів “Записок Наукового Товариства імени Шевченка” (ЗНТШ), у яких містилося немало праць з історії давнього письменства. Найплідніший час таких публікацій – роки 1898–1903 (ідеться саме про уваги до давньої літератури, бо “взагалі” Доманицький ніяких публікаційних пауз не брав), а потім теми давнього письменства, як і кілька оглядів книг ЗНТШ, з’являються в 1908–1909 рр. Тут уже маємо не тільки рецензійно-аналітичні огляди, а й публікації ширші: 1908 р. вчений друкує на сторінках ЗНТШ матеріал “Вірша на київських ченців”, а також розвідку “Невідомі вірші єромонаха Климентія”, в якому вміщує порівняно чималу передмову й низку віршів чи їх фрагментів із доробку Климентія Зіновієва. У 1909 р. разом із В. Липинським Василь Миколайович публікує брошуру “Данило Братковський – суспільний діяч і письменник XVII століття”, в якій уміщено статтю В. Липинського “Данило Братковський і його доба” та вірші поета XVII ст. в перекладах В. Доманицького. “Пауза” між 1903 і 1908 рр., коли в полі зору Доманицького творів давнього письменства не було, пояснюється й багатьма біографічними “причинками” (хвороба, переховування від поліції, тривалі виїзди на лікування за кордон), та особливо іншими науковими заняттями – тривалими студіями над спадщинами Т. Шевченка й Марка Вовчка (величезна результативна робота!), написанням великої історичної праці “Козаччина на переломі XVI–XVII в.”, фольклористичними працями (“Піонер української етнографії” та ін.), плідне захоплення кооперативним рухом на селі й десятками, якщо не сотнями, інших важливих справ.

Оскільки в рецензованих Доманицьким виданнях уміщувалися праці про різні теми (твори, жанри, явища) давньої літератури, і тут про якусь систему говорити складно, то, природно, і рецензент “безсистемно” відгукувався на ті публікації. Якщо ж у цій нашій розвідці свідомо “занедбати” публікаційну хронологію, але “по-волютаристськи” спробувати сформувати певну систему, скажімо, за хронологією поступу нашого давнього письменства та за певними родо-жанровими ознаками, то, мабуть, і можна буде вести мову про компетентність В. Доманицького в цій царині літературознавства.

Цікаво і якоюсь мірою знаково, що найраніша (принаймні так виявлено на сьогодні) публікація Доманицького в цікавій нам темі стосується узагальненого погляду на історію всього українського письменства, висловленого І. Франком у статті “Українсько-руська (малоруська) література”, що була вміщена в чеському збірникові статей “Slovanský přehled”. Як видно зі змісту рецензії, І. Франко присвятив статтю 100-річчю нової української літератури та іншим цікавим подіям української історії та сучасності. Природно, що він здійснив і стислий аналіз явищ нашої давньої літератури. В. Доманицький у своїй рецензії більше уваги приділяє саме цій частині Франкової публікації. Рецензент зауважив слушність Франкових суджень про упереджене ставлення польської та московської сторін до української літератури та її історії. Доманицький цілком солідаризувався із твердженнями І. Франка про те, що “первые следы русской письменности появились на юге, что такие произведения, как “Слово о полку Игореве” и Волынская летопись несомненно носят характер южнорусский, и ни одному великорусскому ученому не придет в голову зачислить то или другое в ряды произведений великорусских...” [9, 68]. Як видно із цитати, розмисли вийшли за межі суто літературного поля та ввійшли в поле історіософське, бо далі Доманицький услід за Франком тримається думки про “дві течії – південну й північну” в давньоруському письменстві XIII–XV ст., до того ж ці дві течії щодалі віддалялись одна від одної “и языком, и слогом” аж до кінця XVII ст. Зауважимо тут, що Доманицький-історик принципово й послідовно тримався позиції щодо автохтонності українців на своїй території, а тому, природно, і тяглість українського красного письменства виводив із княжих століть Русі-України. Водночас маємо зауважити й те, що в рецензійно-оглядових публікаціях, друківаних переважно на сторінках “Киевской Старины”, тобто в межах Російської імперії, Доманицький мусив зважати на “правила цензурной гри”, особливо в питаннях, які стосувалися сфер історіософії, геополітики, мови тощо. Саме звідси російськомовний текст його писань у “Киевской Старине”, звідси “гра” словами-поняттями “руський” – “русский”, “Україна” – “Малороссия” – “Юг России”, навіть деяка стриманість думки з певною езопівською мовою тощо. Але назагал судження Доманицького, навіть якщо вони були “вторинними”, оскільки ж він “тільки” рецензував і поціновував міркування й позиції когось іншого, достатньо прозоро і зрозуміло промовляли і про його фахову компетентність у рецензованих явищах, і про його виразно проукраїнські світоглядні цінності. Так, рецензуючи іншу частину тієї ж Франкової статті, уміщену в наступному числі згаданого чеського збірника, Доманицький доносить до читачів думку про “донорську” місію української літератури й культури XVII–XVIII ст. щодо літератури й культури московської. Рецензент пише, що І. Франко не забув “упомянуть о той важной роли, какую сыграли представители южнорусской литературы, являясь просветителями всей Руси; к сожалению, козацкие войны второй половины XVII в. разрушили культурные центры духовной и литературной жизни на юге России, а просвещение прошло оттуда на службу в “Московщину”, результатом чего явилось то, что уже в 18 столетии южноруссы (тобто українці. – В. П.), просветители всей Руси, остались позади Великороссов...” [8, 103]. До речі, вельми цікаве і продовження Доманицьким цієї думки, певно ж, цілком сприйнятої ним самим: “Впрочем, – далі пише рецензент, – и великорусская литература в первые моменты своего существования (а йшлося про кін. XVIII – поч. XIX ст. – В. П.) являлась общим сознанием Великороссов и Малороссов (Радищев, Новиков – Капнист, Каразин; Карамзин – Нарезный, Жуковский – Гнедич, Пушкин – Гоголь), последние (тобто Капніст, Каразін, Наріжний, Гнедич, Гоголь. – В. П.) были выразителями особых исторических традиций,

не благоприятствовавших национальным стремлениям” [8, 103]. Достатньо широко спиняємося на цих рецензіях і вказаних світоглядних аспектах для того, щоб сказати, що й у всіх подальших своїх студіях над різногранною проблематикою давнього письменства Доманицький лишався на означених позиціях – тяглість української літератури ведеться із княжих киеворуських часів.

У періодиці Галичини й підросійської України 1900 – 1903 рр. з’являється низка цікавих праць з історії давньої літератури, і В. Доманицький, будучи дуже уважним “бібліографічним” обсерватором, добрим знавцем архівів і дбайливим “куратором” хронікально-бібліографічних розділів “Киевской Старины”, оперативно на ті видання й дослідження реагував рецензіями. Певно, можна побачити в цих рецензійних публікаціях і патріотично-просвітницький чин: рецензуючи томи ЗНТШ, які друкувалися в Галичині, тобто за кордоном, де зі свободою думки, слова і друку було видимо вільніше, Василь Миколайович артикулював дуже важливу не тільки науково-пізнавальну, а й національно-відроджувальну інформацію на теренах Наддніпрянської України, де переважно поширювалася “Киевская Старина”. Оскільки ж тоді на теми медієвістики найбільше й найчастіше писав І. Франко, то саме його студії зазвичай рецензував Доманицький. Показово те, що він володів умінням у кожному з рецензованих досліджень бачити й артикулювати ключові думки, зокрема й передовсім ті, які були суголосні світоглядним, історіософським позиціям самого рецензента. Зазначимо одразу ж, що сповідуваний Доманицьким науковий об’єктивізм лишався принципом непорушним. Така методика оглядово-рецензійної праці вченого тільки додатково засвідчувала його фахову й наукову сумлінність.

Низка наукових студій, на які звернув увагу Доманицький, стосувалися перекладної та оригінальної літератури княжої доби – XI–XIII ст. Це, зокрема, розвідки авторитетних учених, уміщені в ювілейному збірнику на честь Вс. Ф. Міллера (1900): А. Шахматова “Начальный Киевский летописный свод и его источники”, А. Дикарева “Апокрифы, собранные в Кубанской области”, А. Кирпичникова “Богородица в народной поэзии”, Ю. Полінки “Один русский анекдот и его западный источник” [усі див.: 10]; публікації в різних томах ЗНТШ “Історичний і літературний підклад “Слова о полку Ігоревім” В. Коцовського, “Слово о Лазаревім воскресінні. Староруська легенда на апокрифічні теми” І. Франка, його ж “Апокрифічне Євангеліє Псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руським письменстві” [див.: 11]; “Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури. Найдавніший період. Кілька проблем і дезидератів” Ол. Колесси [див.: 12]; “П’яницьке чудо в Корсуні, причинок до староруської легендової літератури” І. Франка [див.: 13] та ін. У цих рецензіях звертає на себе увагу достатньо добра обізнаність Доманицького з різними культивованими тоді дослідницькими методологіями, зокрема, у рецензіях на публікації А. Шахматова й А. Дикарева він пише про метод “сравнительной филологии”, про “рассмотрение данных апокрифов в свете филологической критики” [див.: 10, 30, 31]. Достатньо легко рецензент розбирається у вибудованій А. Шахматовим хронологічній “ієрархії” літописних текстів і так само чітко і зрозуміло презентує її читачам у рецензії. Правда, певно ж, услід за Шахматовим Доманицький завершальною ланкою в тій “ієрархії” ставить “Первую редакцию “Повести временных лет”, составленную в 1116 году игуменом Сильвестром...” [10, 31]. Очевидно, на той час саме Сильвестрова редакція “Повісті...” вважалася першою, але пізніше той же Шахматов назвав цю редакцію другою, а першою “літературна традиція... і свідчення деяких списків” визначили редакцію Нестора [див.: 23, 88].

Достатньо компетентно Доманицький, який уже на той час фахово цікавився фольклором, етнографією, міфологією і якому добре відомим був і релігійний світ (батько священик!), прорецензував сутнісні тези статті А. Дикарева про апокрифи. Визнавши слушність цілої низки тверджень автора розвідки, Доманицький водночас висловив і мотивовані застереження, зокрема: “Мы могли бы высказать некоторое сомнение в безусловном объяснении из мира языческого каждой подробности в содержании апокрифов, не оставляющем места для непосредственного влияния на последние христианского мира” [10, 32].

Через рецензії Доманицького, певно ж, були актуалізовані в тодішньому науковому світі дослідження “Слова о полку Игоревім” – статті В. Коцовського й особливо Вл. Каллаша. З висоти теперішнього часу добре видно, що й понад століття тому назад перед ученими-словознавцями стояли завдання, більшість із яких і досі не вдалося доказово з’ясувати. Очевидно, що і в рецензованих статтях про “Слово”, і в самих рецензіях навіть натяку немає на “скептицизм” щодо автентичності твору. “Слово” назване “драгоценнейшим памятником дружинной поэзии”, і написано воно, на думку В. Коцовського, очевидно, “весной 1187 г., после свадьбы Володимира Игоревича с дочерью Кончака, – и все “Слово” является величанием новобрачных” [11, 166]. Показово, що Доманицький ніяк не відреагував на останнє доволі дискусійне міркування. Варто припустити, що в царині словознавства вчений не був таким компетентним, аби вступити в дискусію. Підтвердженням цьому може слугувати й рецензія Доманицького на цікаву працю Вл. Каллаша “Несколько догадок и соображений по поводу “Слова о полку Игореве”. Рецензент витримує лише констатувальну позицію щодо міркувань автора статті, хоча в ній подано й судження, скажімо, щодо структури та часу написання “Слова”, інакші, ніж у розвідці В. Коцовського. Цікаві думки висловлені про те, з якого середовища був автор “Слова”, та про типологічні сходження цієї пам’ятки з “Піснею про Роланда” [див.: 10, 38].

Достатньо широко рецензує Доманицький і працю І. Франка “Слово о Лазаревім воскресінні”, знову ж таки акцентуючи на належності твору до української (“южнорусской”) літературної традиції княжої доби, та ще і проводячи виразні типологічні паралелі зі “Словом о полку Игоревім”: “Следы поэтического чувства, пластичной фантазии подтверждают предположение, что Слово (тобто “Слово о Лазаревім воскресінні”. – В. П.) – оригинально русское, именно южнорусское произведение...” [11, 168]. У контексті дотеперішніх наукових поглядів і дискусій щодо часу з’яви віршової літератури в нашому письменстві актуально звучить твердження й автора статті, і рецензента про “сильный поэтический талант” автора “Слова о Лазаревім воскресінні” та про “своеобразную стихотворную форму” цього тексту [див.: 11, 168].

Оця, сказати б, патріотично-просвітницька, а в підтексті – й полемічна щодо проімперських позицій багатьох російських учених тенденція рецензій Доманицького дуже виразно виявляється в його стислому матеріалі про “обширную статью” Ол. Колесси “Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури”. Василь Миколайович із рецензованої статті “вилущує” тільки підсумкову думку Ол. Колесси про те, що (далі цитата “ярижкою”) “література оригінальна, із пробłysками високої поетичної творчості, із закрускою беллетрыстычною – була в давнім періоді виключним витвором південноруських племен”, – другої літератури в то время на Руси не было. Потому-то и “общность” этой литературы на Руси заключалась в том, что северная Русь, не имея в то время собственной литературы, переписывала и переделывала произведения южнорусские

и вообще использовала их настолько, насколько позволяло состояние ее образованности и духовные нужды отдельных областей” [12, 55].

Стосовно літератури княжої доби Доманицький подає ще кілька доволі стислих аналітичних згадок про студії І. Франка “Святий Климент у Корсуні, причинки до історії староруської легенди” [див.: 15, 182], Д. Абрамовича “Исследование о Киево-Печерском патерике как историко-литературном памятнике” [див.: 16, 67], М. Грушевського про хронологію подій у Галицько-Волинському літописі [див.: 12, 56] та ін.

У бібліографічно-рецензійних матеріалах Доманицького зустрічаємо і його судження щодо праць різних учених про наступні етапи розвитку нашої літератури, зокрема про період к. XVI – XVIII ст., названий пізніше бароковим. Ця епоха для Доманицького-історика найбільш “знайома”, бо ж саме про події цього часу написані його основні історичні праці “Козаччина на переломі XVI – XVIII віків”, “Чи була реформа Баторія?”, “Поход козаков в Северную Россию в начале XVII в.” та ін. Тож можемо зауважити, що Доманицький із достатнім знанням суті рецензованого писав про праці І. Франка “Новий причинок до студій над Іваном Вишенським”, К. Студинського “Хто був автором Антиризиса з р. 1599” [обидві див.: 11, 168-170], М. Возняка “Причинки до студій над писаннями Лаврентія Зизанія” [див.: 2], які стосувалися творів полемічно-публіцистичної прози з приводу церковної унії 1596 р. З історичних праць Доманицького (“Козаччина на переломі...”) видно, що він не поділяв думки, згідно з якою запровадження унії було одною з основних причин козацько-селянських повстань межі XVI – XVII ст., принаймні в передунійні й перші постунійні роки. Тому і в названих рецензіях, а всі вони стосуються відомих письменників-полемістів, немає ніяких оціночних чи хоча б емоційних суджень щодо самої унії. У рецензованих статтях їх автори висловлюються щодо авторства знайдених полемічних творів: І. Франко приписує І. Вишенському авторство “Соборного послання афонських монахов”, а К. Студинський доводить, що саме Іпатій Потій був автором “Антиризиса”, адресованого Христофорові Філалету. Доманицький у своїх рецензіях на названі праці займає тільки констатувальну позицію щодо висловлених Франком і Студинським версій, правда, зі своєрідного контексту, із того, як рецензент кваліфікує аргументи вчених, видно, що для нього вони переконливі. Водночас варто зауважити, що пізнішою нашою наукою відповідні міркування обох авторів праць сприйняті [див.: 20; 21]. Що ж до статті про Л. Зизанія, який “був одним з глибше освічених людей на Україні в своїй часі”, то рецензент більше зупиняється на історії Зизанієвих писань у Москві, де їх урешті-решт спалили.

Значно ширшу рецензію, ніж низка інших, присвячує Доманицький синтетичній праці І. Франка “Карпаторуське письменство XVII – XVIII віків” [див.: 14, 92-95]. Тут нам важливіше не так те, як докладно й позитивно рецензент аналізує Франкову студію, відзначаючи і її відкривавчу семантику, і міжлітературний контекст, і багатство жанрів оригінальних і перекладних тощо, як те, що Доманицький виявляє добру обізнаність із загальним станом тодішньої літературознавчої науки в Україні, зокрема в медієвістиці. “Исследования в области литературы по территориям, – пише він, – да и вообще исследования по истории украинской литературы, в особенности прошлых веков (тобто літератури давньої. – В. П.), у нас поныне почти не начаты. В целом ряде монографий г.г. Дашкевича, Грушевского, Житецкого, Сумцова и др. освещались донныне или отдельные вопросы, или комплексы их, и лишь проф. Петров, а в минувшем году Житецкий дают пробы обзора всего литературного приобретения Украины в XVIII в.” [14, 93]. Якраз у такому смисловому контексті й розглядає Доманицький ґрунтовну Франкову

працю про красне письменство карпатського регіону, яке повинне “заняť подобающее место в общей конструкции нашей литературной истории...” [14, 94]. Багато в чому схожу семантику вбачав Доманицький і в публікації Володимира Гнатюка “Угроруські духовні вірші”, оскільки до того “ученые почти не обращали внимания на литературное достояние этой небольшой ветви украинского народа, оставившей столь ценное литературное наследие” [14, 157]. У цій рецензії особливу увагу її автор звертав на міжнародні літературні й культурологічні зв’язки “угорських русинів”, на семантику творів, співвідношення в них світського і релігійного елемента.

Так, очевидно, склалося, що Доманицький у своїх писаннях про давнє письменство більше уваги приділив власне віршовій літературі. Крім згаданих уже праць і тем, кількаразово в його публікаціях натрапляємо на різносемантичні апелювання до відомої збірки “Богогласник”, в одній із рецензій він стисло аналізує статтю П. Житецького “Острозька трагедія” про історичну основу й особливості вірша “Лемент о утрупеню міщан острозьких” (1636 р.) [див.: 6, 342]. Щодо давньої прози, то у працях Доманицького кількаразово згадано “Синопис”, до того ж авторство цього твору без сумнівів приписується Інокентієві Гізелю (в одному з матеріалів ім’я Гізеля подане як Іоанникій), хоч пізніше це його авторство піддано сумніву, а також тільки згадується “Ключ розуміння” І. Галятовського.

Дещо більше рецензійно-аналітичної уваги Доманицький приділив давній драмі. Назагал треба відзначити прихильність цього чоловіка до театральнo-драматургійної справи [див.: 19]. Так само як і про відсутність синтезованої історії нашого письменства, 1901 р. Доманицький писав про сферу нашої драматургії. У рецензії на книжку “Корифеи украинской сцены” він зазначав, що “История украинского театра, как известно, очень слабо пока разработана. В то время, как область истории, этнографии, изящной литературы, археологи в последние 2-3 десятилетия обогатилась огромным количеством материала, в значительном большинстве еще не обработанного научно, история украинского театра, первые основы которого относятся еще к XVII столетию, не имеет и донныне ни одного более или менее солидного исторического очерка...” [6, 318]. Що ж до матеріалів самого Доманицького “на тему” давньої драматургії, то цікавою видається його рецензія на працю М. Павлика “Якуб Гаватович (Гават) – автор перших руських інтермедій з 1619 р.” [див.: 11, 170-171], в якій рецензент із властивою йому глибокою обізнаністю, передовсім бібліографічно-фактологічною, поціновує згадану працю М. Павлика, називаючи її “крупним вкладом в нашу небогатую историю драматической литературы” [11, 171]. До речі, значно пізніше, 1908 р., пишучи лист І. Франкові, В. Доманицький дуже критично висловився на адресу Івана Стешенка, котрий у своїй “Історії української драми” припустився низки неточностей щодо Якуба Гаватовича, його драми й інтермедій [див.: 3, 296].

Нарешті, ще кілька речей В. Доманицького зі сфери давнього українського письменства, уже явлених не як рецензійно-бібліографічна реінтерпретація, а як власний науково-пошуковий здобуток. Ідеться про публікації вченого “Вірша на київських ченців”, “Невідомі вірші ієромонаха Климентія”, “Вірші Данила Братковського”. Усі вони з років 1908–1909, надруковані на шпальтах “Записок НТШ” й “Літературно-наукового вісника”, а матеріал про Братковського побачив світ іще й окремою брошурою [див.: 4]. На всі ці публікації Доманицького слід поглянути уважніше й ширше, бо ж саме у зв’язку з ними можемо говорити про значніші здобутки вченого в царині української медієвістики. Водночас і тут маємо зауважити, що кожна з трьох зазначених праць не була спеціально вишукуваним “об’єктом і предметом” дослідження Доманицького.

На кожен із названих текстів (і авторів) учений натрапив випадково, шукаючи або студіюючи щось інше. Скажімо, немає сумніву, що тексти Климентія Доманицький завважив, працюючи з архівами Марка Вовчка й Опанаса Марковича й написавши про цих відомих людей цілу низку ґрунтовних праць [див.: 6, 109-269]; так само “мимохідь”, треба думати, він знайшов примірник книжки Д. Братковського в бібліотеці Ягеллонського університету у Кракові, де дослідник працював неодноразово, шукаючи матеріали до багатьох своїх студій. “Вірша на київських ченців” з’явилася як реакція Доманицького на опублікований Симоном Петлюрою в журналі “Україна” (1907. – № 9. – С. 379-388) вірш, котрий згодом утвердився під назвою “Плач київських монахів”: на той час у Василя Миколайовича було кілька карток із уривками схожого твору. “У мене є під руками ся вірша (на жаль, без початкової і останньої картки), – пише Доманицький, – в невеличкому зошиті форматі листа; письмо XVIII століття. Вона має багато відмін проти тексту, поданого в “Україні”. І виглядає на ранішу редакцію, ніж надрукована д. Петлюрою” [5, 135-136]¹. Далі вже йде суто текстологічна робота, в якій Доманицький довго й успішно практикувався, працюючи над текстами Т. Шевченка, Марка Вовчка та ін.: учений зіставляє два варіанти тексту сатири.

За способом віднайдення й за принципами роботи з текстом дуже схожа ситуація і з публікацією “Невідомі вірші ієромонаха Климентія” [див.: 1]. До надрукованих текстів (фрагментів, заголовків) віршів Климентія Доманицький додає доволі розлогу передмову, з якої добре видно, який великий “шмат” Климентієвих творів додає публікатор до раніше надрукованої П. Кулішем частини творів поета XVII ст. і як фахово він висловлюється про предмет розмови, хоч і пробує “колупнути піч” фразою, що, мовляв, він “не має на увазі доповнити роботу Куліша, – нехай се роблять спеціалісти в українській літературі, – а лишень зазначу деякі подробиці...” [1, 53]. Зі згаданих “подробиць” впливає й історія віднайдення текстів Климентія (в архіві О. Марковича), і те, що Доманицький фактично першим широко оприлюднює “мало не 200 віршів (цілих, частин або їх заголовків)”, а також уміння вченого не лише аналізувати самі вірші, а й характеризувати особу Климентія, його світоглядні та людські риси тощо. Ця “доповнювальна” публікація Климентієвих творів Доманицьким, безсумнівно, була вельми вартісною і значною мірою відкривавчою. Її, власне, і нині так слід оцінювати. Але трапилася “оказія”, яка ледве чи не повністю затінила працю Доманицького. Він уважав, як, мабуть, й інші дослідники, що Климентієва збірка, знайдена О. Шишацьким-Іллічем і частково опублікована П. Кулішем, згоріла разом з іншими Кулішевими надбаннями в Мотронівці під час пожежі. Лишилися тільки тексти або їх фрагменти, переписані в Куліша О. Марковичем 1859 р. Але в тому ж 1909 р., коли Доманицький опублікував знайдене, Сергій Маслов відшукав рукопис творів Климентія серед нерозібраних матеріалів бібліотеки Київського університету, 1910 р. подав цю інформацію в “Обзор рукописей...”, а 1912 р. вірші Климентія були видані у Львові з передмовою В. Перетца [див.: 17, 6-7]. Тобто склалася ситуація, за якою публікація Доманицького відійшла в тінь, як й ім’я сумлінного публіциста. Тож у монографії В. Колосової Доманицький згадується лише одною фразою: “Іх В. Доманицький знайшов у архіві Марка Вовчка” [17, 6], – а в академічному виданні творів Климентія 1971 р. тільки скромно згадана у зносці сама публікація [див.: 7, 6]. Водночас навіть власне

¹Цікаво відзначити, що за радянських часів “одіозне” прізвище С.Петлюри в позитивному дискурсі було під заборонаю, тому, скажімо, відомий медієвіст Л. Махновець, коментуючи в книзі “Давній український гумор і сатира” (К., 1959. – С. 474), і відзначивши наявність “іншого” списку, надрукованого в журналі “Україна”, прізвища Петлюри не назвав. У коментарях не згадано й В. Доманицького.

історія віднайдення Доманицьким копій творів Климентія, підготовка до друку, семантика передмови до публікованих творів, написаної Василем Миколайовичем, мали б зацікавити істориків письменства. Бо “сліди” цієї праці відшукуються в листуванні Доманицького з І. Франком [див.: 3, 292, 298, 299] та М. Грушевським [див.: 18]. Зокрема, цікавий епістолярний діалог між Доманицьким і Франком про ставлення Климентія до жінок та їх зображення у віршах [див.: 3, 298-299]. Доманицький визнав слушність Франкових зауважень і самокритично визнав деякі вразливі місця у своїй передмові (“Взагалі писав я в гарячці, через силу, і це, певно, відбилосся на писанні...”). Ми ж розуміємо, що нерівний двобій молодого вченого зі смертельною хворобою на той час вступав у завершальну фазу...

Щось дуже схоже і щодо публікування, і щодо фактичного забуття заслуг Доманицького сталося з матеріалом про Данила Братковського. Навіть такий знаний письменник і глибокий медієвіст як Валерій Шевчук у своїй розвідці про Д. Братковського покликається тільки до передмови В. Липинського, навіть цитуючи вірші XVII ст. в перекладах В. Доманицького, останнього як перекладача не згадує [див.: 24, 262-282]. Шкода. Тим паче, що можна з великою вірогідністю саме Доманицького назвати ініціатором і рушієм видання брошури про Д. Братковського. Саме Доманицький віднайшов примірник польськомовної збірки Д. Братковського “Світ, по частках оглянений” у Кракові і, певно ж, переписав собі ті вірші. Як видно з листів В. Доманицького до М. Грушевського, він познайомився з В. Липинським на лікуванні в Закопаному (“Я вже осівся в Закопаному, в гарній віллі, – пише в листі на початку грудня 1907 р., – публіка більше з Києва та з Росії. Є й українець один, такий, що й “Раду” передплачує, і “Вісник” – д. Липинський (з Волині) [див.: 18, лист №413]), заприятелював із ним” [див. лист від 7 груд., №414], – і досить скоро обоє, але, певно ж, із “подачі” Доманицького вирішують готувати матеріал про Д. Братковського [див. лист від 18 груд., № 416]: Липинський узявся писати наукову студію про поета, а Доманицький перекладав вірші Братковського українською мовою. Обоє працювали доволі швидко, бо вже 1 лютого 1908 р. В. Доманицький писав М. Грушевському: “Сьогодні кончили ми спільну працю про Братковського. Здивуємо світ! Липинський написав солідну розвідку на три чверті аркуша, а я укатав 28 перекладів віршиків, – буде на піваркуша, мабуть. Буде правдивий сюрприз для публіки: сатирик часів Мазепи!” [лист № 419]. З усього видно, що працювали вони дружно, допомагаючи один одному. Зокрема, у стислій передмові до власних перекладів Доманицький зазначає, що з багатьох віршів збірки Братковського “найхарактерніші з них (35) вибрав звідти д. Липинський, і читачі знайдуть їх далі в моїм перекладі” [4, 16]. Що ж до самих перекладів, то Василь Миколайович, показавши себе цілком фаховим чоловіком у царині перекладацтва, дав стислу характеристику версифікації поезій Братковського й далі зазначив основні принципи своїх перекладів: “Перекладаючи їх, я по зможі додержував сього числа складів і наголосів, але часом навмисне відступав від норм і додавав в першій половині вірша один склад, на самому початку (зрештою, се робить часом і Братковський). А від сього вірш стає жвавіший. Переклад мій – дословний, а де доводилося трохи відійти від оригіналу, то се я позначаю кожен раз в примітках” [4, 16-17]. Треба визнати, що переклав Доманицький вірші Братковського справді майстерно. До речі, з брошури видно, що Доманицький “укатав” (тобто переклав) не 28, як писав М. Грушевському, а всі 35 відібраних віршів Братковського.

Отже, наукові здобутки й заслуги Василя Доманицького в царині української літературної медієвістики доволі значні й помітні. Принаймні такі, що про них слід знати й пам’ятати.

ЛІТЕРАТУРА

1. [Доманицький В.]. Невідомі вірші ієромонаха Климентія (з початку XVIII віку) // *Записки НТШ*. – Т. LXXXI. – Кн. 1. – Львів, 1908. – С. 51-126.
2. В.Д. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (т. LXXXIII, р. 1908, кн. III) // *Рада*. – 1908. – 23 лип.
3. *Возняк М.* З приводу двадцятиліття “Кобзаря” в редакції В. Доманицького (його листування з Ів. Франком) // *За сто літ*: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / За ред. М. Грушевського. – Кн. 5. – К. – Харків: ДВУ, 1930. – С. 272-304.
4. *Данило Братковський* – суспільний діяч і письменник XVII ст. – К., 1907. – 25 с.
5. *Доманицький В.* Вірша на київських ченців // *Записки НТШ*. – Т. LXXXV. – Львів, 1908. – Кн. 5. – С. 135-140.
6. *Доманицький В.* З науково-творчої спадщини: У 2 кн. – Кн. 2 / Уклад. В. Поліщук. – Черкаси, 2010. – 410 с.
7. *Зіновій Климентій*. Вірші. Приповіді посполиті / Відп. ред. В.В. Німчук. – К., 1971. – 392 с.
8. *Киевская Старина*. – № 12. – С. 101-104.
9. *Киевская Старина*. – 1898. – Т. 63. – № 11. – С. 67-69.
10. *Киевская Старина*. – 1900. – Т. 70. – № 7-8. – С. 29-40.
11. *Киевская Старина*. – 1900. – Т. 71. – № 12. – С. 165-171.
12. *Киевская Старина*. – 1901. – Т. 74. – № 7-8. – С. 54-57.
13. *Киевская Старина*. – 1901-1902. – № 77. – № 6. – С. 179-185.
14. *Киевская Старина*. – 1902. – Т. 78. – № 9. – С. 156-159.
15. *Киевская Старина*. – 1902-1903. – Т. 80. – № 3. – С. 179-185.
16. *Киевская Старина*. – 1902-1903. – Т. 81. – № 4. – С. 67-68.
17. *Колосова В.* Климентій Зіновійєв. Життя і творчість. – К., 1964. – 206 с.
18. *Листи В. Доманицького до М. Грушевського*. Цей матеріал у форматі комп'ютерного набору (листи й коментарі до них) свого часу люб'язно передала мені п. Галина Бурлака, яка уклала цей корпус книги, котра на 2010 рік іще не вийшла. Тема знайдених творів Климентія та їх публікації є в листах Доманицького до Грушевського, поданих під № 400, 406, 412, 414, 417, 418.
19. *Поліщук В.* Василь Доманицький і театр // *Кур'єр Кривбасу*. – 2012. – № 274-275. – С. 359-368.
20. *Ткачук Р.* Творчість митрополита Іпатія Потія та полемічна література на межі XVI – поч. XVII ст. Джерела. Риторика. Діалог. – К., 2011. – С. 60-74.
21. *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка. – Т. 32. – С. 481.
22. *Чистому сердцем*. Пам'яті Василя Доманицького / Перевид. В. Мовчана та В. Поліщука. – Черкаси, 2010. – 174 с.
23. *Шахматов О.* Літописи // *Матеріали до вивчення історії української літератури*: У 5 т. – К., 1959. – Т. 1. – С. 87-95.
24. *Шевчук Вал.* Муза роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть: У 2 кн. – Кн. 2. – К., 2005. – 728 с.

Отримано 3 вересня 2013 р.

м. Черкаси

